Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 130-летию С.Сейфуллина = С.Сейфуллиннің 130 жылдығына арналған халықаралық ғылыми - практикалық конференциясының материалдары. - 2024. – Ч.I.- Б176-178.

Ә.Ө.Ж:631.95/632.727

СОЛТҮСТІК – ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ АЙМАҒЫНДА ЗЫҒЫР ЕГІСТІГІНІҢ ФИТОСАНИТАРЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ҚОРҒАУ ШАРАЛАРЫ

Толеуова А.К., 2-курс магистранты
С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті
Астана қ.

Майлы зығыр техникалық өнеркәсіпте ауыл шаруашылық мәдениетінде кеңінен қолданылады. Оның қолдану ауқымы өте кең. Ботаникалық сипаттама бойынша зығыр тұқымдас бір жылдық және көпжылдық шөптерге жатады. Тұқымның өнуі үшін қажет ауа мен топырақтың температурасы жаздық дақылдар сияқты (2-5°С). Зығыр көшеттері -3-5°С аязға шыдай алады, ал зығырдың жақсы өсуі үшін қолайлы температура 16-17°С, оның толық жетілуі үшін вегетациялық кезеңдегі температура 1600-1800. Өндірісте пайдаланылатын зығырдың екі негізгі кіші түрі бар: ұзын күн зығыр, талшық алу үшін және бұйра зығыр май алу үшін. Гүлденген кезде зығырдың барлық өрісі жұмсақ көк гүлдермен жабылады. Негізінен, ұзын зығыр өседі, бірақ қазіргі уақытта бұйра зығыр өте үлкен қызығушылық тудырып отыр. Оның тұқымдарында, жаңа сорттарда адам үшін 50% - ға дейін өте пайдалы май және 30% - ға дейін ақуыз бар. Майлы зығыр егістігінің үлкен көлемі Үндістанда, Аргентинада, АҚШ-та және т.б. елдерде шоғырланған. Солтүстік Қазақстанда майлы зығыр өсіру бойынша елеулі тәжірибе жинақталған, онда ҒЗИ-да үнемі жоғары ғылыми деңгейде далалық тәжірибе мен осы дақылдың селекциясы жүргізілуде. Зығырдың өсу маусымы қысқа және ерте себіледі, піскен астықты арнайы жабдықталған техникамен жинайды. Майлы зығыр алғы дақылға талапты және міндетті түрде жеміс алмастыруды қажетсінеді. Аймақ жағдайында ол үшін сүріден кейінгі жаздық бидай, жүгері, дәнді бұршақ дақылдары, бұршақ-астық тұқымдастар қоспасы, көпжылдық шөптер қыртысы жақсы алғы дақыл болып табылады. Бұл Солтүстік Қазақстан мен Батыс Сібір ғалымдарының зерттеулерімен дәлелденген [1].

Соңғы жылдары егістіктерде, жайылымдарда және Қазақстанның шабындықтарында зығыр зиянкестерінің саны мен зияндылығы айтарлықтай өсуде. Бұл олардың көбеюіне қолайлы жағдайлар туғызып, егістік жерлерді қысқартуға және егіс алқаптарының құрылымының өзгеруіне, осыған байланысты зиянкестердің ошақтарының көбеюіне сәйкесінше химиялық

өңдеулердің көбеюіне әкеліп соқты. Қазақстанда зығыр зиянкестерінен қорғау үшін қазірдің өзінде химиялық заттарды (гербицидтер) қолдану рұқсат етілген. Көп жылдық тәжірибе зығыр зиянкестеріне қарсы күресте гербицидтер тек уақытша төмендетуді қамтамасыз ететінін көрсетті.

Солтүстік Қазақстан облысы жағдайында зиянкес зығыр егістігі бойынша фитосанитарлық мониторинг жұмыстарын жүргізу және нәтижелерін бақылау зерттеу жұмысының басты мақсаты болып табылады.

Зерттеу барысында аталаған егістікте зерттелетін дақылға зиянды организмдерге жүйелі бақылау жүргізілді. Зерттеу барысында энтомологиялық, фитопатологиялық, гербологиялық сондай-ақ, молекулалық-генетикалық әдістер қолданылды.

Ауылшаруашылық жерлеріне көктемгі зерттеулер зиянкестер мен өсімдік ауруларының қоздырғыштары қыстап шыққаннан кейін қоныстану аймағын және физиологиялық жағдайын анықтау, егістіктердің зақымдану дәрежесін анықтау үшін жүргізілді. Аурулар мен паразиттердің заладану пайызы анықталды [2, 3].

Көктемгі-жазғы маршруттық тексеру зиянды организмдердің санын, залалдануын анықтау және қорғау іс-шараларын жүргізудің орындылығы үшін жүргізілді. Координаттарды дәл анықтау үшін GPS навигаторлары қолданылды. Жазғы зерттеулер зиянды және аса қауіпті зиянды организмдердің ЭЗШ-дан жоғары аудандарының таралуы мен анықталуын одан әрі есепке алу үшін жүргізілді. Күзгі маршруттық зерттеулер қыстауға шықпас бұрын зиянды және аса қауіпті зиянды организмдердің қоныстану алаңын анықтау үшін жүргізілді. Қыстауға дейін зиянды организмнің саны мен физиологиялық жағдайы анықталды (қуыршақтардың, қыстайтын дернәсілдердің, жұлдызқұрттардың жағдайы мен саны). Күзгі егістіктерді арамшөптердің тұқымымен ластануға тексеру. Егін жинаудан кейін арамшөптердің тұқым қорын бағалау үшін егістік қабатының тереңдігіне топырақ сынамаларын алу жүргізілді. Егістік дақылдарының фитосанитарлық жағдайын бағалау үшін аурудың таралуы мен қарқындылығы немесе даму дәрежесі туралы нақты түсінік болуы керек. Көріну мерзімдерін анықтау үшін өсімдіктердің бүкіл вегетациялық кезеңінде аурулардың динамикасына бақылау жүргізіліп, олардың дамуының негізгі кезеңдеріне сәйкес келеді.

Егістіктердегі мерзімді есепке алу вегетациялық кезең ішінде деректерді жинауды көздейді. Бұл ретте дақылдың жай-күйі (өсімдіктер фенологиясы), патогендердің түрлік құрамы, олардың таралуы, даму қарқындылығы және егіннің болжамды немесе нақты шығыны ескеріледі. Ауруларды есепке алғанда екі көрсеткіш анықталады: дақылдардағы зардап шеккен өсімдіктердің таралуы немесе саны және қарқындылығы, даму дәрежесі [4].

Қорыта айтқанда, А.И. Бараев атындағы астық шаруашылығы ғылыми-өндірістік орталығындағы егістік жерге зығырдың вегетациялық кезеңнің басында қаққышпен 100 рет сермегенде орташа саны 87 дана болатын зығыр бүргесі *(Aphthona euphorbiae S.)* кездесті. Зығырдағы шалғынды

көбелектердің саны 100 рет сермегенде 65 дана деңгейінде болды. Зығыр егістігінде фузариоз ауруы пайда болғаны байқалды *(Fusarium oxysporum Schl. f. lini).* Аурудың таралуы гүлдену кезеңінен бастап 21% - ға жетті және жалғасты. Аурудың дамуы 16% деңгейінде болды. Қосжарнақтылардан егістік шырмауығы басым болды (13 дана/м2), даражарнақтылардан кәдімгі ежовник (5,5 дана/м2). Қазіргі таңда зығырдың фитосанитарлық жағдайын жақсарту мақсатында күресу шаралары жүргізілуде.

Ғылыми жетекші: *PhD, қауымдастырылған профессор м.а. Есенбекова Г.Т.*

Әдебиеттер тізімі

1 Абушинова, ЕВ. (2018). Продуктивность семян льна масличного в зависимости от применения удобрений на дерново-карбонатных почвах в условиях Ленинградской области. Диссертация кандидата ссельскохозяйственных наук: Санкт-Петербург.

2 Пересыпкин, ВФ. Коваленко, СН, Шелестова, ВС, Асатур, МК. (1989). *Практикум по методике опытного дела в защите растений.* Москва: Агропромиздат.

3 Доспехов, БА. (1985). *Методика полевого опыта (с основами статистической обработки результатов исследований).* Изд. 5-е, перераб. и доп. М.: Агропромиздат.

4 Дубровин, ВВ., Теняева, ОЛ, Крицкая, ВП. (2011). *Методы фитосанитарного мониторинга в защите растений от вредных организмов*. Саратов.